

Олександр КИРИЧОК, доктор філософських наук,
старший науковий співробітник відділу історії філософії України,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,
01001, Київ, Трьохсвятительська, 4
kyryrchok73@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5582-8660>

ПРИРОДНИЙ ЗАКОН ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

П'єр Манан

Природний закон та права людини

Переклад з французької, передмова, примітки Валентина Омелянчика

Київ: Стилос, 2019

Український переклад книги одного з лідерів політичної філософії Франції — П'єра Манана, зроблений Валентином Омелянчиком, знаним філософом і перекладачем сучасної французької філософської класики (див.: [Декомб, 2015; В'єйорка, 2017; Рено, 2016]), з'явився наприкінці 2019 року невдовзі після виходу друком самої праці [Manent, 2018]¹.

П'єр Манан — викладач Центру соціальних та політичних досліджень Реймона Арона (Centre d'études sociologiques et politiques Raymond-Aron — CESPRA) при паризькій Школі вищих студій в соціальних науках (L'École des hautes études en sciences sociales — EHESS) — відомий українським читачам завдяки й більш раннім перекладам (див.: [Манан, 2005; Манан, 2009]).

Магістральною ідеєю книги є, безумовно, утвердження першості *природного закону* перед *правами людини* та критика інверсії цієї першості, що сталася, на думку Манана, одночасно зі становленням новочасної політичної філософії та новочасної держави. Весь комплекс проблем, які більш чи менш глибоко заторкує автор, підпорядкований цьому головному завданню.

«Природний закон» у Манана — це закон організації практичного світу людського співжиття, «порядок практичного життя»; він стосується і мережі людських дій, і способів діяльності, спрямованої на об'єднання і взаємодію, і певної процедури, алгоритму узгодження дій людей (див., зокрема: [Манан, 2019: с. 144]). «Природність» закону означає його зумовленість конфігурацією «універсальних» (за формою, а не за змістовим наповне-

¹ Англійський переклад Ральфа Генкока з'явився на початку 2020 року [Manent, 2020].

нням) мотивів людини, якими є *приємне, корисне та порядне* (справедливе, шляхетне), що «належать людській істоті як такій» [там само: с. 137]. Причому, як впливає з міркувань Манана, «дієвість» дії наростає з переважанням у конфігурації мотивів саме справедливого та шляхетного над приємним і корисним. Автор чітко дає зрозуміти, що «дискредитоване» поняття «природного закону» слід відрізнити від понять «людського закону», «політичного закону» тощо, хоча останні мали б тримати перед собою природний закон як путівник [там само: с. 150].

Так само «права людини» — це певна динамічна система, що має тенденцію до постійного розширення і передбачає не тільки дедалі більші списки «дозволів», артикульованих фразою: «Кожен громадянин має право на...», а й легітимацію, необхідність, ба навіть «примушування» всіх інших людей до визнання цих списків. Право людини у сучасному сприйнятті — це «право бути всім, чим ми є або хочемо бути» [там само: с. 108].

При цьому «політичний закон», як пише автор, нібито коливається між захистом прав і утвердженням дії та, зрештою, перетворюється на закон захисту прав, а не конституювання дії, тим самим втрачаючи характер закону загалом. Відбувається, як пише Манан, «перевизначення закону»: «Закон — раб права, відтак закон полягає не в тому, щоб зафіксувати найкращі правила або найкращий політичний режим, а в тому, щоб захищати та поширювати установчі права природної свободи... Ми доручили *політичному закону* бути чимось відмінним від *закону природи* і протилежним йому» [там само: с. 102–103].

Саме ця теза, по суті, й формує все проблемне поле та рубрики книги й визначає точку зору автора на злободенні тенденції сучасного «західного» суспільства, наприклад на посилення легітимації ЛГБТ, проблему міграції до західних країн представників арабського світу тощо. Однак конструктив такої позиції, вочевидь, може бути корисним і для нас.

Як країна європейська ми нібито зобов'язані визнавати права на існування «екзотичних» культурних явищ, «традиційних цінностей» і начебто виявляти толерантність до «мультикультурності», особливо коли перебуваємо у ситуації пасивного спостерігача, який поважає права, а не дію, хай то буде «арабський світ» у Франції чи «русский мир» в Україні, навіть у ситуації, коли цінності цих «екзотичних» культур суперечать європейським уявленням, наприклад щодо ставлення до ЛГБТ чи прав жінок. Але в ситуації дієвців, якими ми мали б бути, а особливо в ситуації, коли «межа між нами і ними розмита» [там само: с. 16], коли умовні «вони» самі стають дієвцями, «співдієвцями», а інколи навіть «контрдієвцями» і коли це відбувається не десь далеко «в екзотичних краях», а тут і зараз, таке толерування може мати значущі наслідки. Звісно, ісламський терорист чи російський бойовик можуть діяти, збуджуючись мотивом по-їхньому витлумаченої «шляхетності» чи «справедливості», адже ці мотиви дійсно розмаїті за змістом та інтерпретаціями. Проте, як пише Манан, терористові чи бойовикові «не вистачає

освіти чи відповідних налаштувань для скерування свого ентузіазму в доброму напрямку і як наслідок його облагороджування. Він шукає, так би мовити, коротший шлях, надаючи своїй пристрасті негайне задоволення, брутальне та жорстоке...» [там само: с. 140], що не має нічого спільного з вихідною ідеєю справедливості чи шляхетності, яка його скеровувала. Себто причина в самому способі дії, який можна кваліфікувати як шляхетний чи нешляхетний, справедливий чи несправедливий. Автор не розвиває далі цю тезу, не формує якихось критеріїв шляхетності чи справедливості дії, але з його міркувань стає зрозуміло — ніякого толерування іншості не може бути у ситуації, коли шлях захисту своїх прав неєвропейські культури обирають нешляхетний чи несправедливий.

Розвиваючи ці тези авторитетного філософа і порівнюючи сучасні обставини у Франції зі становищем України, можна сказати, що для нас це навіть актуальніше, адже французи мають лише ісламський кримінал і тероризм, а ми — війну з «руським миром». Ця війна приводить у рух конфлікт мотивів з обох сторін, конфлікт, у результаті якого приємне і корисне можуть витіснятися по-своєму трактованими справедливим і шляхетним, бо дещо дивно було б воювати за майбутній комфорт і користь, ризикуючи при цьому власним життям. Це противенство справедливого і шляхетного проти комфортного і корисного, окрім того, вбиває страх смерті, базовий для розлого критикованого у книзі Гобса, адже він біологічний, себто позасуспільний і є характеристикою індивіда «атомарного» чи «авторизованого», як його називає Манан, а не людини в її бутті з іншими. Але хоч би як там було, війна — це неадекватна діяльність, яка навіть у ситуації, коли її справді надихають мотиви справедливості чи шляхетності, знову ж таки нівелює їх у способі реалізації цих мотивів. Однак чи не пов'язані ці способи дії із самим змістом шляхетного і справедливого та із самими їх інтерпретаціями? Чи не містять окремі «традиційні» чи «нові» цінності у зародку неадекватні способи їх реалізації? Як їх розпізнати — навіть тоді, коли цінності у тканині своїх побудов не містять прямих закликів когось вбивати, здійснювати теракти чи воювати? Ось над такими питаннями й змушує замислитися наразі оприлюднення перекладу нової книги Манана. Дуже приваблює, що автор не боїться ставити питання руба і змушує це робити читача.

Своєрідними маркерами між конфігураціями дій, що їх покладає природний закон, можуть бути нації та держави. Мислити та реалізовувати їх можливо тільки на підставі діяльнісного підходу, а не констатації «списку прав». Ці інституції є сукупностями не тих, хто кимось є, а радше тих, хто щось робить і робить це цілою спільнотою. Коректним буде тільки діяльнісне розуміння цих спільнот. Чи не найшкідливішою для держави в цьому сенсі стає відома ідея права кожного громадянина на «універсальне джерело доходу», яка, на думку Манана, остаточно може *вбити дію*. «Роблячи з універсального доходу останню межу бажаного, ми позбавляємо людство його останнього серйозного резону, а також типово новочасного резону — діяти», —

пише філософ [там само: с. 144], щоправда, випускаючи з уваги неможливість установити останню межу бажаного, так само притаманну людській природі як і все інше.

Нація чи держава формується законом, що покладає спільну конфігурацію дій, у межах якої виникають повеління і підпорядкування. По суті, громадянин чи представник нації у Манана є *людиною*, котра діє та не уникає самостійних рішень і відповідальності. Дійсно, з одного боку, ми хочемо бути автономними та незалежними, а з іншого — прагнемо, щоб нами «добре управляли» [там само: с. 151]. Але «напруженість» чи «тривога» політичного буття виникає не тільки у ситуації, коли «мною повелівають, а я цього не хочу», і не завжди у ситуації, коли «я повеліваю, а інший цього не хоче». Вони часто з'являються, коли «мені ніхто не каже, як і що робити, і я маю розв'язати ці практичні проблеми самостійно», хоча й спираючись на певні правила.

Якщо підсумувати сказане, переклад книги П'єра Манана приваблює своїм пафосом дії та змушує замислитися, а це, очевидно, і є критерієм її глибокої філософічності, попри те, що сам автор часто декларував «позадисциплінарний» підхід. Її переклад є дуже своєчасним, а тому можна порекомендувати книгу всім, незалежно від філософських уподобань і дослідницьких преференцій.

ДЖЕРЕЛА

- Декомб, В. (2015). *Клопоти з ідентичністю* / Пер. з франц., передмова, примітки В. Омелянчика. Київ: Стилос.
- В'єйорка, М. (2017). *Віднайдення сенсу (суб'єкт перед лицем глобалізації)* / Переклад з французької, передмова, примітки Валентина Омелянчика. Київ: Стилос.
- Манан, П. (2009). *Доступний виклад політичної філософії* / Пер. з франц. С. Йосипенка. Київ: Український Центр духовної культури.
- Манан, П. (2019). *Природний закон та права людини* / Пер. з франц., передмова, примітки В. Омелянчика. Київ: Стилос.
- Манан, П. (2005). *Інтелектуальна історія лібералізму* / Пер. з франц. В. Каденка. Київ: Дух і літера.
- Рено, Ф. (2016). *Політес Просвітництва (закони, звички, манери)* / Пер. з франц., передмова, примітки В. Омелянчика. Київ: Стилос.
- Manent, P. (2018) *La loi naturelle et les droits de l'homme*. Paris: Presses Universitaires de France (P.U.F.).
- Manent, P. (2020). *Natural Law and Human Rights: Toward a Recovery of Practical Reason (Catholic Ideas for a Secular World)* / Tr. by R.C. Hancock, Foreword by D.J. Mahoney. Notre Dame (IN): University of Notre Dame Press.